

Чинники функціонування й розвитку туризму в сучасних умовах

Досліджено основні чинники функціонування й розвитку туризму. Визначено туристичні ресурси як основний складник розвитку туристичної сфери та наведено головні підходи до їх класифікації. Виокремлено дві великі групи чинників розвитку туризму – природні та антропогенні. До природних туристичних ресурсів віднесено природні й природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища та процеси, які слугують або можуть слугувати для організації відпочинку, туризму, лікування й оздоровлення людей. До антропогенних туристичних ресурсів включено пам'ятки культури (історії, архітектури, археології, мистецтва, місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних людей тощо), різні події ресурси (фестивали, концерти тощо), функціонування музеїв і культурно-розважальних закладів.

Ключові слова: туризм, туристична галузь, туристичні ресурси.

Постановка наукової проблеми та її значення. Природні та економічні умови територій, наявність різноманітних ресурсів, визначають їхню господарську спеціалізацію, структуру й інтенсивність розвитку різних галузей господарства. Кожна така галузь може інтенсивно розвиватися лише за умови високої ефективності її функціонування, яка досягається, у тому числі, і визначенням впливу різних чинників на її розвиток. Тому сучасні реалії ставлять перед науковцями завдання ґрунтовного дослідження цих процесів, що повинно починатися з визначення таких чинників. Туризм – найдинамічніша галузь економіки. Він є одним з основних джерел залучення іноземної валюти, стимулює розвиток інших галузей економіки, сприяє захисту довкілля та історико-культурної спадщини країн. Тому вивчення чинників функціонування цієї галузі дасть змогу ефективніше розвивати туристичну сферу і, як наслідок, може сприяти зростанню економіки окремих країн у цілому.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У працях українських науковців туризм як вид економічної діяльності досліджено досить ґрунтовно, але вивчення умов його функціонування потребує подальших комплексних досліджень. Українські вчені приділяли обмаль уваги у своїх наукових публікаціях чинникам функціонування туризму саме прикордонних територій. У працях переважно розглянуто рекреаційні або туристичні ресурси як основний чинник розвитку туризму. Цю проблематику розкривають наукові публікації О. О. Бейдика [1], М. Гудими [2], О. О. Любіцевої [3; 4], В. І. Новикової [7], Н. В. Фоменко [10]. Комплексно туризм досліджено в працях М. П. Мальської [5], П. О. Масляка [6], П. Г. Шищенка [12] та ін.

Мета статті – виокремити основні чинники функціонування туризму. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати низку **завдань**: проаналізувати рекреаційні ресурси як основний чинник функціонування й розвитку туризму; схарактеризувати вплив природних, соціально-демографічних і соціально-економічних чинників на функціонування туристичної галузі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Оскільки українські науковці визначають рекреаційні або туристські (туристичні) ресурси основним чинником функціонування й розвитку туризму, першочергово потрібно здійснити їх аналіз. У суспільній географії загальноприйняте таке визначення цього поняття: рекреаційно-туристичні ресурси – це компонент географічного довкілля, об'єкти антропогенної діяльності, які, завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість і лікувально-оздоровлююча значущість, можуть бути застосовані для організації різноманітних видів рекреаційних занять [5, 33]. Саме кількісні характеристики, специфічні особливості, якість та територіальне розміщення рекреаційних ресурсів визначають способи й форми їх використання в туристичній сфері.

Водночас такі фахівці в галузі рекреаційної географії й туризмології, як В. Бабарицька, О. Любіцева, П. Шищенко, переконані, що «перехід від етапу ресурсно детермінованого у формуванні ТРС (територіально-рекреаційних систем) до етапу цільового, орієнтованого на створення попиту на туристсько-рекреаційні послуги, коли створення ТРС визначається ефективністю їх функціонування на основі мінімізації витрат (за рахунок низької вартості землі, гнучкої податкової та туристичної політики, політики у валютно-фінансовій сфері тощо), потребує переорієнтації методичного апарату географії туризму й відповідного переосмислення реалій і світового досвіду...», що на сучасному етапі розвитку географія туризму повинна спиратися на чинні економічні закони та ринкові механізми у формуванні

ТРС. Провідною парадигмою стає економічна ефективність функціонування ТРС, яка визначається попитом-пропозицією, або ціною туристичного продукту. На ціну впливає багато чинників: рівень життя населення, засоби отримання прибутку, структура витрат, структура населення (від статеві-вікової до соціальної), інфраструктурне забезпечення території з відповідними цінами на основні та додаткові послуги в туризмі й багато інших. Отже, методичний апарат географії туризму, насамперед, повинен бути переорієнтований на оцінку території для ефективного розвитку туризму та забезпечення його суспільної функції [12, 344].

Туристична галузь різних країн розвивається на основі як наявних ресурсів, які вже використовуються безпосередньо в туристичній діяльності, так і тих, котрі можуть бути використані за впливу специфічних умов і можливостей розвитку господарства тієї чи іншої території, які є одночасно ресурсом розвитку туризму на цій території й чинником територіальної організації туристичної діяльності. Це створює певну специфіку туристичних ресурсів, а їх різноманітність і різномірність – необхідність та особливості їх класифікації.

О. Любіцева, наприклад, пропонує такі основні підходи до класифікації туристичних ресурсів: 1) сутнісний (за предметною сутністю ресурсу); 2) діяльнісний (за характером використання в туризмі); 3) атрактивний (за мірою та формою залучення до туристичної діяльності); 4) ціннісний, оснований на унікальності ресурсу; 5) функціональний, оснований на неповторності туристичних умов і ресурсів у поєднанні з комплексністю їх використання; 6) еколого-економічний (за споживчою вартістю ресурсу) [3, 251].

Застосовуючи ці підходи, можна по-різному класифікувати туристичні ресурси. Так, із погляду предметної сутності вони поділяються на природно-рекреаційні, культурно-історичні й інфраструктурні. Діяльнісний підхід дає змогу класифікувати ресурси за соціально-економічною сутністю, вартісними й трудовими ознаками, де складовими частинами будуть:

а) туристичні блага, наявність яких об'єктивна й практично не залежить від людської діяльності. Це природно-рекреаційний потенціал території, представлений сприятливим для відпочинку в будь-яку пору року кліматом, мальовничими краєвидами, іншими природно-географічними умовами;

б) туристичні ресурси, що включають об'єкти, створені людською працею (пам'ятки історії, культури, архітектури, музеї тощо), та об'єкти, до яких докладається людська праця з метою підтримки їхніх атрактивних якостей (пляжі, національні парки тощо); в) туристична інфраструктура, представлена підприємствами розміщення, харчування, транспорту, екскурсійного обслуговування [4, 33].

На комплексне визначення туристичних ресурсів можна натрапити в працях О. Бейдика. Автор поєднує рекреаційні й туристичні ресурси в єдину групу, котру називає «рекреаційно-туристськими ресурсами». На його думку, «рекреаційно-туристські ресурси – об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність; сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та за сучасної і перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостей використовуються для прямого й опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристських і курортно-лікувальних послуг. У структурі рекреаційних ресурсів виділяють дві основні складові: природну та соціально-економічну (природні та історико-культурні ресурси рекреаційної діяльності). Характеристика рекреаційних ресурсів включає дані про якість природних умов, площу (або об'єм), на які ці якості поширюються, тривалість періоду, протягом якого певні якості проявляють свою дію» [1, 42].

В. Новикова у своїх дослідженнях використовує напрацювання О. Любіцевої й О. Бейдика, застосовуючи їхні схеми класифікації туристичних ресурсів, та обґрунтовує власний підхід до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів. Вона вважає, що туристичним ресурсам притаманна певна специфіка, яка залежить не стільки від їх походження, скільки від особливих властивостей, і виокремлює такі групи:

1) рекреаційні об'єкти – територіально визначені (точкові або площинні) матеріальні утворення, споглядання або споживання яких спроможне задовольнити рекреаційні потреби рекреантів;

2) рекреаційні властивості простору – такі властивості природного або штучного простору, споживання яких рекреантами приводить до рекреаційного ефекту;

3) явища та процеси рекреаційної дії – нематеріальні динамічні утворення, споглядання яких рекреантами приводить до задоволення їхніх рекреаційних потреб;

4) рекреаційні заклади – підприємства прямої рекреаційної дії, відвідування яких рекреантами приводить до рекреаційного ефекту;

5) рекреаційні заходи – сплановані рекреантами дії, беручи участь у яких, рекреанти отримують рекреаційний ефект [7, 133–134].

Досить цікава думка Л. Черчик, яка, досліджуючи маркетинг рекреаційних територій як інструмент становлення, розвитку та регулювання ринку рекреаційних ресурсів, дійшла абсолютно обґрунтованого висновку про те, що «у межах регіону... відбувається становлення ринку рекреаційних ресурсів як середовища, у якому формуються і реалізуються економічно-правові відносини між продавцями (власниками) й покупцями (користувачами) рекреаційних ресурсів щодо їхнього розподілу, використання або передачі прав володіння, розпорядження, користування (залучення в господарський обіг) для забезпечення рекреаційних потреб людей, встановлення ціни, отримання доходу від експлуатації (привласнення результатів використання рекреаційних ресурсів) та реалізації прав власності», наголошуючи при цьому, що «становлення та розвиток ринку рекреаційних ресурсів повинне здійснюватися з урахуванням екологічних і соціальних пріоритетів» [11].

Н. Фоменко додатково виокремлює соціально-економічні рекреаційні ресурси, уключаючи до їх складу «матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, використовувані рекреацією об'єкти інфраструктури, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві» [10]. На нашу думку, такий підхід є досить дискусійним, оскільки спричинює невиправдане збільшення груп туристичних ресурсів, адже матеріально-технічна база, інфраструктура забезпечення й кадровий потенціал – це чинники, які дають змогу забезпечити перебування туристів на певній території комфортним і привабливим, але аж ніяк не ресурси, які є основним стимулом відвідувань ними тих чи інших місць. Тому, проаналізувавши різні підходи до класифікації туристичних ресурсів, у нашому дослідженні ми виокремлюємо великі групи рекреаційно-туристичних ресурсів: природні (природно-рекреаційні) та антропогенні (культурно-історичні), окремо розглядаючи соціально-економічні чинники функціонування й розвитку туризму.

До природно-рекреаційних ресурсів відносимо природні та природно-антропогенні геосистеми, природні об'єкти, явища й процеси, які служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення людей. До складу цієї групи ресурсів входять геологічні та орографічні ресурси, водні, мінеральні води та лікувальні грязі (бальнеологічні), флористичні (зокрема лісові), фауністичні ресурси. Не менш важливою складовою частиною є лікувально-оздоровчі й пізнавальні властивості природно-заповідних територій різного виду (національні парки, заказники, парки садово-паркового мистецтва тощо).

Культурно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси – це пам'ятки культури (історії, архітектури, археології, мистецтва, місця, пов'язані з життям і діяльністю видатних людей, тощо). Наявності рекреаційно-туристичних ресурсів у межах конкретної країни самих по собі не достатньо для утворення й розвитку туристичної галузі економіки, у тому числі й складної та цілісної туристичної системи, яка б характеризувалася стійкими зв'язками, оскільки кожна така система зароджується й функціонує під впливом різноманітних природних та антропогенних факторів.

Отже, фактори розміщення продуктивних сил і формування складних господарських систем, у тому числі й у туристичній сфері, їх територіальна організація (на думку М. Пістуна) – це «сукупність територіальних нерівноцінних умов і ресурсів..., що визначають оптимальну (раціональну з точки зору певних критеріїв і поставленої мети) локацію об'єкта» [8, 88]. Їх учений поділяє на природно-географічні та суспільно-географічні. Такий підхід, на нашу думку, є обґрунтованим і може використовуватись у характеристиці туристичних ресурсів та чинників формування й розвитку туристичної галузі загалом.

Тому до першої групи відносимо природні, у тому числі екологічні, тобто «тіла й сили природи, які істотні для життєдіяльності людини, але безпосередньо не використовуються в суспільному виробництві» [9, 216], а до другої, поділяючи думку П. Масляка, – соціально-демографічні й економічні [6, 74]. Науковець вважає, що до суспільно-географічних факторів розвитку туристичної сфери належать також культурно-історичні, при цьому він до них уключає наявність, кількісні та якісні характеристики культурно-історичних пам'яток на конкретній території. Проте, на наше переконання, пам'ятки історії, мистецтва, архітектури та сферу культури загалом правомірніше відносити до ресурсів організації туристичної діяльності. Маємо на увазі, що вся сукупність ресурсів і факторів, які потрібні для забезпечення ефективного розвитку туризму, може бути систематизована таким чином:

1) природні – кількісні запаси та якісний склад природних ресурсів, умови їх експлуатації. Основними серед них можуть бути рельєф, геологія території, котра визначає рівень її сейсмічності,

клімат, внутрішні води, рослинний і тваринний світ, ґрунтовий покрив тощо. Потреба створення достатніх комфортних умов для задоволення туристичних потреб населення вимагає також урахування інтенсивності протікання природних й антропогенних процесів, які відбуваються на тій чи іншій території. Адаптація до розвитку туристичної сфери можуть суттєво впливати частота стихійних явищ, рівень забрудненості промисловими відходами, поширення небезпечних хвороб, стан забезпеченості питною водою й т. ін. Як зауважують деякі дослідники, «комплексний характер рекреаційної діяльності і велике різноманіття її зв'язків з природними умовами зумовлює доцільність розглядати в якості природних рекреаційних ресурсів лише територіальні співвідношення природних компонентів. При вивченні природних геосистем з метою їх рекреаційного використання серед них виділяють тільки ті, які мають сприятливі для рекреації властивості. Це і є природні рекреаційні умови» [2, 264]. Ми вважаємо правомірним такий підхід, адже те, що для однієї країни є лише фактором успішної організації туристичної діяльності, для іншого – необхідний ресурс, який безпосередньо впливає на спеціалізацію туристичної діяльності;

2) соціально-демографічні – уключають забезпеченість виробництва туристичних послуг трудовими ресурсами, а також стан й особливості використання соціальної інфраструктури. У розвитку туризму на конкретній території досить важливий вплив соціальних умов. Він може визначатися співвідношенням між класами у сфері їхньої матеріальної забезпеченості, між часткою економічно активного населення та кількістю безробітних. Суттєве значення мають також урбанізація, рівень злочинності, релігійний склад населення, його освіченість, стан захворюваності на небезпечні хвороби тощо;

3) соціально-економічні, що об'єднують економіко-географічне положення, обсяг інвестицій, наявність та особливості функціонування туристичної (виробничої) інфраструктури, зв'язки між різними галузями господарства, транспорт і стан розвитку сфери зв'язку, інвестиційну привабливість країни, розвиток та впровадження інноваційних технологій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасні науковці виділяють туристичні ресурси як один з основних чинників функціонування й розвитку туристичної галузі, що засвідчує потребу їх глибокої систематизації, яка може бути здійснена в подальших дослідженнях. Отже, основними чинниками функціонування й розвитку туристичної сфери країни є природні, соціально-демографічні та соціально-економічні, а також наявність і ступінь освоєності різних туристичних ресурсів.

Джерела та література

1. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України. Методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія / О. О. Бейдик. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2001. – 395 с.
2. Гудима М. Рекреаційні ресурси як складова частина природно-рекреаційного потенціалу України / М. Гудима // Україна та глобальні проблеми: географічний вимір : зб. наук. пр. : в 3-х т. – Київ ; Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т. 1. – С. 264–267.
3. Любіцева О. О. До питання класифікації туристичних ресурсів / О. О. Любіцева // Наук. вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2003. – № 8. – С. 250–255.
4. Любіцева О. О. Туристичні ресурси України : навч. посіб. / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К. : Альтпрес, 2007. – 369 с. : ілюстр., картосхеми.
5. Мальська М. Туристичний бізнес: теорія і практика : навч. посіб. для студ. ВНЗ / М. Мальська, В. Худо. – К. : Центр учб. л-ри, 2007. – 424 с.
6. Масляк П. О. Рекреаційна географія : навч. посіб. / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
7. Новикова В. І. Рекреаційні ресурси: місце в рекреаційній споживчій діяльності, класифікація, проблеми паспортизації та реєстрації / В. І. Новикова // Туристично-краєзнавчі дослідження : зб. наук. ст. – Вип. 7. – К. : Ін-т туризму ФПУ, 2007. – С. 130–136.
8. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії : навч. посіб. для студ. геогр. ф-тів ун-тів / М. Д. Пістун. – К. : Вища шк., 1996. – 231 с.
9. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : навч. посіб. / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2001. – 560 с.
10. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія : навч. посіб. для студ. ВНЗ / Н. В. Фоменко. – К. : Центр навч. л-ри, 2007. – 312 с.
11. Черчик Л. М. Маркетинг рекреаційних територій як інструмент становлення, розвитку та регулювання ринку рекреаційних ресурсів / Л. М. Черчик // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 1. – С. 95–103.
12. Шищенко П. Теоретичні підвалини географії туризму / П. Шищенко, О. Любіцева, В. Бабарицька // Україна та глобальні процеси: географічний вимір : зб. наук. пр. : в 3-х т. – Київ ; Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т. 1. – С. 342–346.

Мазурец Роман. Факторы функционирования и развития туризма в современных условиях. Исследованы основные факторы функционирования и развития туризма. Определены туристические ресурсы как основной фактор развития туристической сферы и приведены основные подходы к их классификации. Выделены две большие группы факторов развития туризма: природные и антропогенные. К природным туристическим ресурсам отнесены природные и природно-антропогенные геосистемы, природные объекты, явления и процессы, которые служат или могут служить для организации отдыха, туризма, лечения и оздоровления людей. К антропогенным туристическим ресурсам включены памятники культуры (истории, архитектуры, археологии, искусства, места, связанные с жизнью и деятельностью выдающихся людей, и т. д.), различные событийные ресурсы (фестивали, концерты и т. д.), функционирование музеев и культурно-развлекательных заведений.

Ключевые слова: туризм, туристическая отрасль, туристические ресурсы.

Mazurets Roman. Factors of Tourism Functioning and Development in Contemporary Conditions. The basic factors of tourism functioning and development are studied. Tourist resources as the main factor of tourism development and the main approaches to its classification are analyzed. Two major factors of tourism development: natural and anthropogenic are revealed. Natural and natural-anthropogenic geosystems, natural objects, phenomena and processes that serve or can serve for recreation, tourism, treatment and rehabilitation of people are considered to be natural tourism resources. Monuments of culture (history, architecture, archeology, art, places associated with the life and work of famous people, etc.), resources of various events (festivals, concerts, etc.), operation of museums and cultural entertainment are considered to be anthropogenic tourism resources.

Key words: tourism, tourist industry, travel resources.

Стаття надійшла до редколегії
23.12.2015 р.

УДК: 911.3

**Галина Копачинська,
Вікторія Путила**

Історичні та політико-правові особливості розвитку туризму у Швеції

Проаналізовано історичні передумови розвитку туризму у Швеції. Розглянуто історію розвитку туризму у Швеції з урахуванням історичних змін у розвитку світового туризму та основних політичних, економічних і культурних процесів у самій країні. Виокремлено основні періоди становлення та розвитку туризму у Швеції з 1945 р. і досліджено їхні характерні риси. Проаналізовано особливості державної політики у сфері туризму, виокремлено проблеми розвитку туризму в країні.

Ключові слова: туризм, види туризму, туристична галузь, Швеція, державна політика, туристична організація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Туризм – одна з найперспективніших і найприбутковіших галузей світового господарства. Незважаючи на те, що індустрія туризму сформувалася відносно недавно, сам туризм має давню й багату історію, оскільки люди подорожували завжди: із метою торговельних і завойовницьких мандрівок, пошуків нового місця проживання, оздоровлення, місії задля поширення релігійних учень, екскурсій у незвідані краї, виїздів за місто [4].

Швеція сьогодні – досить популярний осередок туризму, що займає друге місце за основними показниками серед країн Північної Європи після Великої Британії. Так, згідно зі статистикою Всесвітньої туристичної організації, у 2014 р. її відвідали 10,5 млн осіб, а доходи від туризму становили 12,2 млрд дол. США [10]. Однак, як і для будь-якого іншого явища чи процесу, неможливо об'єктивно оцінити сучасний стан розвитку туризму у Швеції та зробити глибокий аналіз його проблем і перспектив без знання історії його розвитку. З огляду на це дослідження історичних та політико-правових передумов зародження й розвитку туризму в країні є актуальним.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідженням історії розвитку світового туризму займається велика кількість вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема І. Афанасьєв, С. Макаренко, М. Мальська, А. Саак, Л. Устименко та ін. Проте історичні особливості розвитку туризму у Швеції сьогодні перебувають у центрі уваги лише закордонних науковців, серед яких потрібно виділити М. Боліна, Д. Брандта, Й. Ельбі, Н. Кватінгус й ін. У сучасних вітчизняних наукових працях цю проблематику висвітлено в незначному обсязі робіт, що й зумовило вибір теми дослідження.